

ОКРЕМІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ: «ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ» РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

**Чириченко Ю.В., д.е.н., доцент
Академія митної служби України**

Систематизовано та узагальнено фактори розвитку, визначено окремі концептуальні засади зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією.

Сформульовано комплексний підхід до розвитку зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією, що має розглядатися у якості невід'ємної складової частини процесів розвитку усієї продовольчої сфери. Визначено головні цілі функціонування продовольчої сфери в Україні.

In the article was systematized and generalized factors of development, defined some conceptual foundations of foreign trade food products.

The complex approach to the development of foreign trade food products, which should be seen as an integral part of the development process of all of Food industry has been formulated. Main objectives functioning of Food sector in Ukraine was determined.

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки традиційно входить до переліку найважливіших пріоритетів будь-якої країни світу. Проте, світовий розподіл праці, природних трудових та інших ресурсів змушує одні країни купувати продовольчу продукцію, а інші, ставати її експортерами. Україна пройшла непростий історичний шлях, на якому вирішення продовольчих проблем завжди було центральним пунктом порядку денного. Особливо сьогодні наша країна має використати у процесах продовольчого розвитку свій історичний досвід та вагомі конкурентні переваги.

При цьому, актуальності набуває пошук комплексних підходів та знаходження спільних пріоритетів для багатьох суб'єктів зазначеного процесу, що уявляється для нас важливою науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стратегічного розвитку продовольчого ринку присвячені праці Амбросова В.Я., Березіна О.В., Бондаря В.С., Борщевського П.П., Гойчук О.І., Гончара А.Ф., Гудзинського О.Д., Дейнеко Л.В., Заїнчковського А.О., Калінчика М.В., Лисецького А.С., Лиськова В.В., Макаренка П.М., Мармуль Л.О., Мельника Л.Ю., Мостенської Т.Л., Олійника О.В., Плаксієнка В.Я., Саблука П.Т., Сичевського М.П., Сологуб О.П., Топіхи В.І., Фурси А.В., Чернюк Л.Г., Шебаніної О.В.

Однак, викликає занепокоєння відсутність на державному рівні загальноновизнаних комплексних підходів до розвитку зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією.

Постановка завдання. Метою роботи є розробка комплексного підходу до розвитку зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток вітчизняної економіки дозволяє визначити ряд безумовних пріоритетів, до яких належить виробництво та зовнішня торгівля продовольчою продукцією. Причому, до такого висновку спонукають абсолютно різні фактори впливу. Серед найголовніших визначимо наступні п'ять чинників які є, на нашу дум-

ку, найсуттєвішими, що створюють умови та стимули розвитку зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією:

- потребують свого вирішення окремі питання національної продовольчої безпеки, які тим простіше вирішувати, чим більший потенціал виробництва продовольства існує у країні («ефект масштабу»). Окрім цього, суттєва частина продовольства, що споживається, імпортується;

- Україна має один з найбільших у світі природний та людський потенціал для організації сільськогосподарського виробництва цілого спектру продовольчої продукції та сировини для її виготовлення, вагомі аграрні традиції;

- світовий попит на продовольство збільшується на фоні зростання кількості населення та використання традиційної для продовольчої продукції сільськогосподарської сировини для виробництва високотехнологічної не-продовольчої продукції органічного походження, покращується кон'юнктура світових продовольчих ринків;

- розвиток національної економіки суттєво залежить від зовнішньої торгівлі продовольством;

- лібералізація зовнішньої торгівлі, пов'язана зі вступом України до СОТ, прийняттям Митного кодексу та іншими факторами, створює сприятливі умови для нарощування обсягів зовнішньої торгівлі продовольством.

Таким чином, ми систематизували та узагальнили фактори розвитку зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією, що окремо різним чином вже визначалися раніше та підкріплювалися різноманітними аргументами у вітчизняних та зарубіжних наукових публікаціях, зокрема у публікаціях автора.

Відмітимо, що раніше ми визначали головні чинники розвитку сільського господарства України [1], досліджували парадигми продовольчої безпеки [2], продовольчої політики [3, 4], сільськогосподарської політики [5], досліджували вплив окремих факторів, зокрема, зовнішньоекономічний вплив на продовольчу безпеку країни [6, 7, 8], розробляли теоретичні основи прогнозування розвитку вітчизняного сільського господарства [9, 10].

Час підтвердив правильність розрахунків. Навіть за умови світової фінансово-економічної кризи зовнішньоторговельна діяльність щодо продовольчої продукції виступала у якості локомотиву зовнішньоекономічного розвитку України.

Причому не можна сказати, що вказані тенденції є загальними, адже саме Україна має унікальні конкурентні переваги щодо експорту продовольства при значній ємності внутрішнього продовольчого ринку.

Відмітимо, що статистична інформація Світового банку, який здійснює моніторинг головних економічних показників національних економік та їх об'єднань щодо переважної більшості країн світу, підтверджує викладену тезу.

Із інформаційної бази Світового банку нами були обрана статистична інформація щодо експорту продовольства у відсотках від експорту товарів. Поряд з Україною аналізувалися такі провідні економіки світу, як: Російська Федерація, Європейський Союз, Сполучені Штати Америки, а також, до графічного аналізу була залучена статистична інформація щодо глобального руху усієї світової економіки у цілому. Результати зазначеної вибірки представлені на рис. 1.

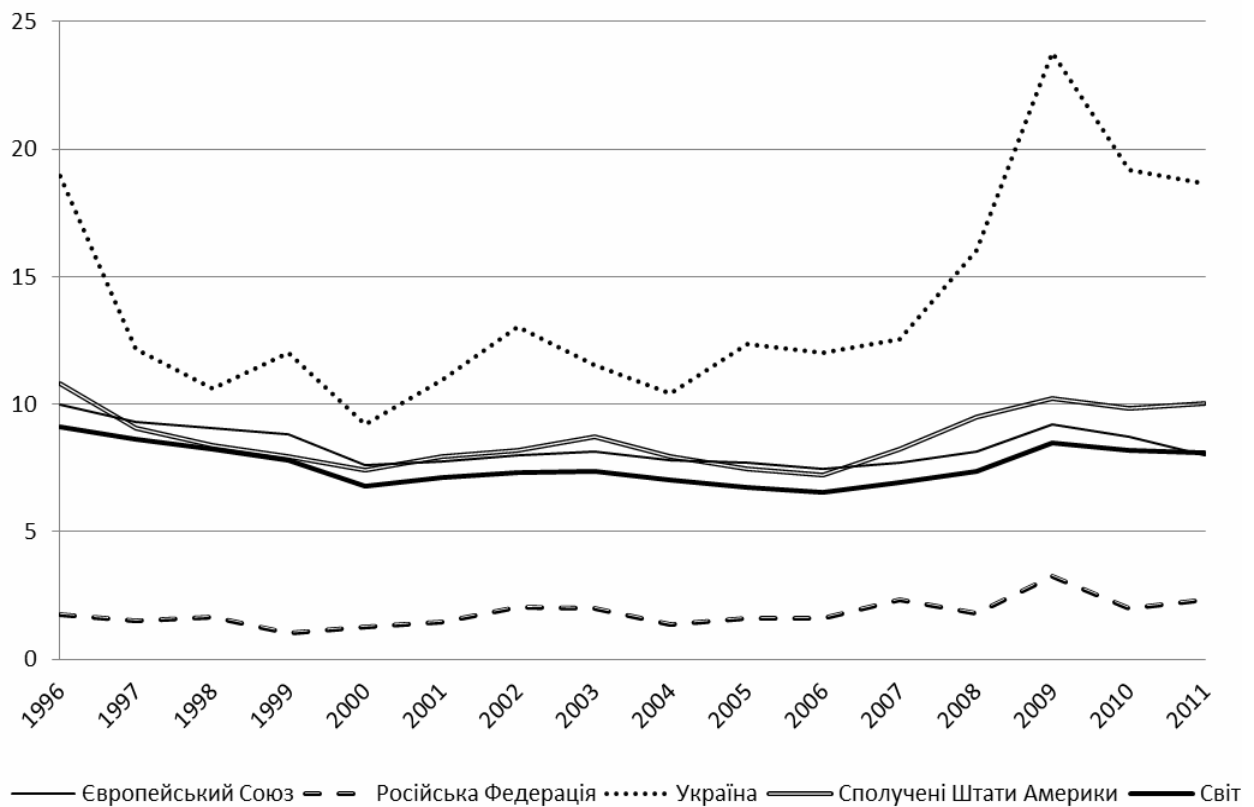

Рис. 1. Експорт продовольства у відсотках від експорту товарів.

Джерело: [11].

Другим показником, який досліджувався, став показник імпорту продовольства у відсотках від імпорту товарів, представлений на рис. 2.

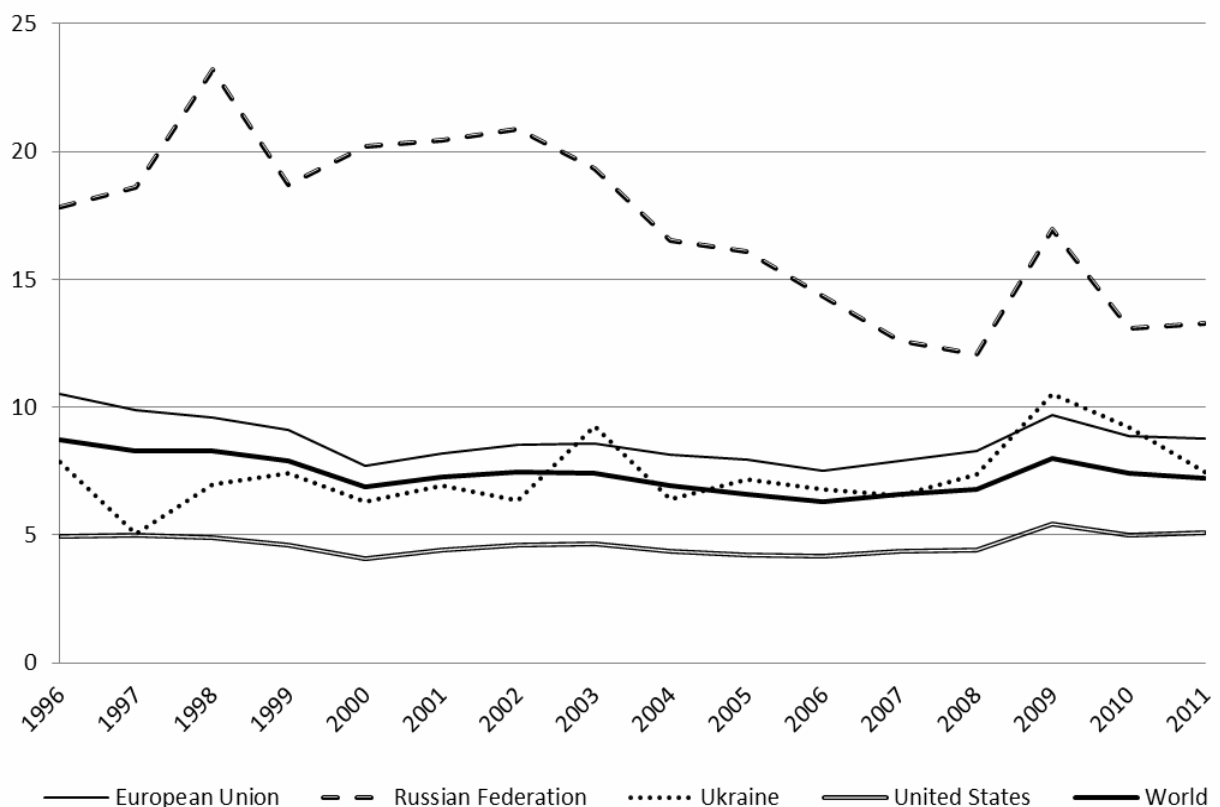

Рис. 2. Імпорт продовольства у відсотках від імпорту товарів

Джерело: [11]

Представлений графічний аналіз доводить стабільність як світових, так і вітчизняних споживчих ринків та, відповідно, тенденцій імпорту продовольчої продукції, адже питома вага зазначеного імпорту у загальному обсязі імпорту товарів рік від року змінюється не суттєво.

При цьому, потрібно відмітити, що надвисокий відсоток експорту продовольства у загальному експорті вітчизняних товарів показує загальні тенденції щодо спеціалізації національної економіки. Слід зазначити, що на нашу думку, вказані тенденції у майбутньому будуть лише підсилюватися, оскільки потенціал сільськогосподарського виробництва, що має Україна, використовується дуже слабо.

Для ілюстрації наведеної думки, порівняємо лише показники кількості сільськогосподарської техніки, тракторів на 100 квадратних кілометрів орної землі. Як показують прості розрахунки, співвідношення зазначеного показника у країнах ЄС та Україні перевищує 7 на користь ЄС [11].

Значний потенціал розвитку аграрного виробництва знаходить відображення у програмах та планах розвитку сільськогосподарської галузі України. Так, Національним планом дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженим Указом Президента України від 12 березня 2013 року № 128/2013 у розділі 7 «Розвиток сільського господарства і земельна реформа», передбачається суттєвий перелік заходів щодо розвитку базових галузей сільського господарства. Окремо відмітимо заплановане щодо забезпечення продовольчої безпеки держави визначення чітких критеріїв та показників для оцінки стану продовольчої безпеки України, в тому числі визначення питомої ваги вітчизняного продовольства в загальному обігу продовольчої продукції [12].

На думку міністра аграрної політики та продовольства Миколи Присяжнюка, Державна програма активізації розвитку економіки дасть змогу комплексно підійти до вирішення основних питань в аграрному секторі. Так, виконуючи поставлені в ній завдання, Україна вже цього року планує наростити виробництво валової продукції сільського господарства на 8 %. Це сприятиме збільшенню експортного потенціалу, надходженню валюти до країни та наповненню бюджету [13].

Вивчення стратегічних засад зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією дозволяє дійти висновку, що питання її подальшого розвитку найближчим часом мають вирішуватися у наступних концептуально важливих напрямках:

- подальша лібералізація зовнішньоторговельних умов щодо продовольчої продукції;
- удосконалення законодавства, нормативне врегулювання спірних моментів що заважають розвитку АПК та зовнішній торгівлі продовольством;
- покращення інвестиційного клімату у продовольчому комплексі;
- посилення державної підтримки аграрної сфери;
- заміна зношених основних фондів АПК;
- приведення вітчизняних стандартів щодо продовольства до світових

вимог;

- модернізація, впровадження інновацій, технічна та технологічна перебудова АПК.

Таким чином, враховуючи відносно стабільний попит на продовольчу продукцію на внутрішньому ринку, Україна має усі шанси перетворитися на одного з найбільших у світі експортерів продовольства, що найкращім чином може відобразитися не лише на забезпеченні та гарантуванні продовольчої безпеки країни, а також на її економічному розвитку та забезпеченні зайнятості населення.

Однак, для реалізації наявного потенціалу розвитку, успішного проведення реформ продовольчого комплексу України та подальшого розширення вітчизняного експорту продовольства за номенклатурою і у якісному та кількісному вимірюваннях, одного лише великого експортного потенціалу недостатньо.

В умовах поширення нетарифних обмежень, загострення конкурентної боротьби із найбільшими світовими експортерами продовольства, до яких відносяться такі впливові країни, як США, країни – члени ЄС, потрібна цільова підтримка держави саме у напрямку сприяння експорту продовольства.

Уявляється корисним застосування потенціалу SWOT-аналізу для визначення пріоритетів і окремих перспектив зовнішньої торгівлі продовольством.

Можливості зазначеного підходу добре відомі вітчизняним науковцям, які займаються питаннями продовольчого розвитку України. Так, Д. С. Мальчикова пропонує SWOT-аналіз можливостей використання напрямів регіональної політики розвитку сільських територій у ЄС відповідно до особливостей розвитку сільських регіонів в Україні та виділяє наступні процеси, явища, об'єкти та впливи, які гальмують або унеможливають реалізацію політики розвитку сільських регіонів в Україні:

- політична та соціально-економічна нестабільність у країні;
- зношення основних фондів у сільському господарстві;
- еколого-економічна необґрунтованість меліоративних робіт в окремих регіонах;
- низький рівень внутрішнього споживання продукції сільського господарства, що гальмує розвиток переробних галузей [14].

У статті Голомші Н. Є. «Конкурентоспроможність сільського господарства України: можливості та фактори зростання» наводяться наступні результати SWOT-аналізу конкурентоспроможності сільського господарства України (табл. 1).

Слід відмітити, що із викладеними результатами у жодному випадку не можна погодитися, і справа не лише у тому, що п. 1 переліку «сильні сторони» суперечить п. 1, 2, 3, 4 переліку «слабкі сторони»; перелік 1 не включає потужної аграрної науки, відносно дешевих людських трудових ресурсів, вітчизняних традицій агровиробництва та ліберальних умов зовнішньої торгівлі, а ведучи мову про розширення місткості світового ринку продовольства потрібно зупинитися на покращенні його цінової кон'юнктури.

**Результати SWOT-аналізу конкурентоспроможності
сільського господарства України**

Сильні сторони (STRENGTHS) 1. Подолання економічного спаду в сільському господарстві та поступова стабілізація сільськогосподарського виробництва. 2. Розширення місткості світового ринку продовольства. 3. Сприятливі природно-кліматичні умови та транзитні можливості. 4. Наявність земельних територій, що дозволяють виробляти та експортувати екологічно чисту продовольчу продукцію.	Слабкі сторони (WEAKNESSES) 1. Кризовий стан ресурсного потенціалу сільського господарства та складне фінансове положення сільськогосподарських товаровиробників. 2. Слабо розвинена ринкова та виробнича інфраструктура АПК. 3. Загострення соціальних проблем сільської місцевості. 4. Недостатній рівень державного регулювання та підтримки аграрного виробництва.
Можливості (OPPORTUNITIES) 1. Формування потужного виробника та експортера агропродовольчої продукції. 2. Зміцнення конкурентних позицій за рахунок переходу до інноваційного типу розвитку АПК. 3. Забезпечення продовольчої безпеки та стабільного розвитку галузі, динамічне вирішення соціальних проблем сільської місцевості, виходячи з власних ресурсів. 4. Вихід на світовий ринок з екологічно чистою продукцією.	Загрози (THREATS) 1. Посилення тенденцій до зменшення державного регулювання та підтримки аграрного сектора економіки в зв'язку з приєднанням України до СОТ. 2. Розширення доступу зарубіжних виробників та захоплення ними ключових позицій на вітчизняному продовольчому ринку. 3. Занепад ресурсної бази сільського господарства може призвести до повної втрати продовольчої безпеки. 4. Непоправні зміни в соціальній та демографічній ситуації в сільській місцевості.

Джерело: [15].

Справа у тому, що можливість «Вихід на світовий ринок з екологічно чистою продукцією» не відображує переважаючих потреб світового ринку у іншому, ніж вироблене за допомогою «зелених» технологій продовольстві та не відповідає раніше визначеним «сильним сторонам» сільського господарства. Так само, пункт 2 переліку «можливості» не відповідає раніше визначеним «сильним сторонам», та не дає змогу зрозуміти, чиї саме конкурентні позиції слід зміцнювати, і на якому з ринків - внутрішньому чи зовнішніх.

У цілому, на фоні перспектив подальшої торгівельно-економічної інтеграції України до структури світових економічних процесів, можливість розширення обсягів зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією уявляється безумовним пріоритетом просування зовнішньоекономічної стратегії України.

Однак, на шляху зазначеного розвитку існує значна кількість фізичних, правових та неформальних інституційних перепон, для подолання яких необхідно консолідувати усі наявні можливості, ресурси, потужний вітчизняний науковий потенціал продовольчої сфери та зусилля з боку законодавчої і виконавчої гілок влади.

Причому, ми вважаємо, що лише у рамках вирішення завдань продовольчої безпеки, зазначена проблема розвитку усієї продовольчої сфери ніколи не буде вирішена комплексно, адже переслідує набагато ширші суто економі-

чні цілі функціонування та розвитку важливого сегмента національної і міжнародної економіки, а також має багато спільного зі стратегічними глобальними соціальними, правовими та політичними процесами.

Підсумовуючи вищевикладене, сформулюємо наступний комплексний підхід до розвитку зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією. Так, зовнішня торгівля продовольчою продукцією має розглядатися у якості невід'ємної складової частини процесів розвитку усієї продовольчої сфери. При цьому, визначимо три головних цілі функціонування продовольчої сфери в Україні, це:

- по-перше, забезпечення продовольчої безпеки країни у цілому та її конкретних громадян;

- по-друге, забезпечення та створення робочих місць. Так, до продовольчої сфери має входити сільськогосподарська галузь економіки, що дає робочі місця мільйонам українців (за інформацією державної служби статистики кількість сільського населення на 1 лютого 2013 року складала 14166 тис. осіб [16]), харчова промисловість та суміжні галузі, що так само створюють робочі місця;

- по третє, забезпечення економічного результату через ринкові процеси. При цьому відмітимо, що експорт продовольства є одним з основних джерел наповнювання державного бюджету, формує доходну базу підприємств та прибутки підприємців.

Потрібно зазначити, що визначені нами цілі продовольчої сфери є ширшими за завдання продовольчої безпеки (гарантування забезпечення продовольством), продовольчої, сільськогосподарської політики, і враховуючи масштабність, не можуть вирішуватися продовольчим комплексом, під яким часто розуміють сукупність взаємопов'язаних підприємств з виробництва продовольчої сировини, її заготівлі, переробки, зберігання і реалізації через торговельно-розподільчу мережу і ринок [17].

Також не можна вважати, що продовольча сфера, як вважають деякі з авторів [18], є складовою частиною агропромислового комплексу, адже при її визначенні, на нашу думку, має використовуватися лише функціональний підхід визначення сфери людської діяльності, а не обмежений перелік суб'єктів такої діяльності. Відмітимо, що за поширеним визначенням «Агропромисловий комплекс (АПК) – це сукупність виробничо-взаємопов'язаних підприємств з вирощування, зберігання, заготівлі, транспортування, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, а також обслуговуючих та допоміжних підприємств та організацій» [19].

Окрім того, поняття продовольчої сфери за нашим підходом включає, зокрема, профільну діяльність усіх національних та глобальних продовольчих ринків, міждержавних об'єднань та міжнародних організацій, держав, і є ширшим за поняття «Агропромисловий комплекс» навіть за його функціональним визначенням. Наведемо приклад такого визначення: «Агропромисловий комплекс – складова частина економіки, що поєднує в собі виробництво сільськогосподарської продукції, її сільськогосподарську переробку, матеріально-технічне обслуговування села» [20].

Таким чином, проведений у нашій роботі аналіз окремих концептуальних засад розвитку зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією дозволив дійти наступних висновків.

Висновки. Вирішення питань розвитку зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією потребує комплексного підходу, у основі якого має лежати поняття «Продовольчої сфери». Саме такий комплексний підхід дозволить враховувати аграрну спеціалізацію України та буде сприяти подальшому формуванню та розвитку її значного потенціалу щодо експорту та імпорту продовольчої продукції.

Для цього потрібно відкоригувати категоріальну базу сучасної аграрної економічної науки, центральним поняттям якої виступають категорії продовольчої безпеки, продовольчого комплексу та агропромислового комплексу.

Відмітимо також, що ні поняття «Продовольча сфера», ні внутрішні і зовнішні потреби держави в даній сфері у вітчизняному правовому полі комплексно не визначені і не структуровані. Це вимагає подальшої роботи у вищезначеному напрямі, адже як показує практика, весь акцент у законотворчій роботі робиться на продовольчій безпеці, що як ми вважаємо, не відповідає вимогам системності у вирішенні складних комплексних проблем.

Список використаних джерел:

1. Чириченко Ю.В. Головні чинники розвитку сільського господарства України – факторний аналіз / Ю.В. Чириченко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – № 210. – Т. 1. – С. 94–102.
2. Чириченко Ю.В. Продовольча безпека України: теоретичні підходи до вивчення, проблематика / Ю.В. Чириченко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – № 263. – Т. 3. – С. 727–733.
3. Чириченко Ю.В. Генезис парадигм світової продовольчої політики / Ю.В. Чириченко // Вісник Академії митної служби України. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2010. – № 2 (44). – С. 85–94.
4. Чириченко Ю.В. Генезис парадигм продовольчого забезпечення на етапі локального вирішення продовольчої проблеми в українських землях / Ю.В. Чириченко // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь, 2010. – № 188. – С. 151–154.
5. Чириченко Ю.В. Положення спільної сільськогосподарської політики ЄС у генезисі світової аграрної політики / Ю.В. Чириченко // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь, 2010. – № 193. – С. 195–198.
6. Чириченко Ю.В. Аналіз зовнішньоекономічного впливу на продовольчу безпеку України / Ю.В. Чириченко // Вісник Академії митної служби України. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2006. – № 1 (29). – С. 8–14.
7. Чириченко Ю.В. Продовольча безпека України: зовнішньоекономічний аспект / Ю.В. Чириченко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – К., 2010. – № 4–5. – С. 110–114.
8. Чириченко Ю.В. Зовнішня торгівля продовольством: визначення окремих пріоритетів та перспектив розвитку / Ю.В. Чириченко // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь, 2012. – № 242. – С. 81–84.
9. Чириченко Ю.В. Проблематика прогнозування розвитку сільського господарства України у контексті використання нейронних мереж / Ю.В. Чириченко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – Дніпропетровськ, 2006. – № 1. – С. 92–98.
10. Чириченко Ю.В. Окремі принципові підходи до прогнозування розвитку сільського господарства / Ю.В. Чириченко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя, 2007. – № 1. – С. 357–361.

11. World Development Indicators, The World Bank. Last update December 21, 2012. [Електронний ресурс] / World Bank Institute. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

12. Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/128d.pdf>.

13. Інформація щодо заяви міністра аграрної політики та продовольства Миколи Присяжнюка відносно результативності Державної програми активізації розвитку економіки. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/uk/node/5325>.

14. Мальчикова Д. С. Порівняльний аналіз проблем розвитку сільської місцевості України та Європейського Союзу в контексті розробки заходів регіональної політики й управління сільськими регіонами / Д. С. Мальчикова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – № 4. – С. 158-163.

15. Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність сільського господарства України: можливості та фактори зростання. / Н.Є. Голомша // Інноваційна економіка. – Тернопіль, 2010. – № 18. – С. 67-71.

16. Статистична інформація Державно служби статистики [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

17. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. / Стеченко Д.М. – К.: Вікар, 2006. — 396 с.

18. Кундєєва Г.О. Продовольча сфера України: ринок м'яса та м'ясопродуктів. / Кундєєва Г.О. // Обладнання та технології харчових виробництв. Збірник наукових праць. – Донецьк, 2010. – № 25. С. 176-183.

19. Тарангул Л.Л. Розміщення продуктивних сил: Посібник / Тарангул Л.Л., Горленко І.О., Євтушенко Г.І. – К., 2000 – 264 с.

20. Солошонок А.Л. Результати діяльності олійно-жирового підкомплексу України / Солошонок А.Л. // Продуктивність агропромислового виробництва Науково-практичний збірник Українського науково-дослідного інституту продуктивності агропромислового комплексу (НДІ "Укראгропромпродуктивність") Міністерства аграрної політики України. – К., 2008 – № 11. – С. 112-114.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 334.732.2

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ

Швець Н.Р., д.е.н., професор; Осадець О.М., викладач

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто методики оцінки фінансового стану та ефективності діяльності кредитних установ. Охарактеризовано системи оцінки, які найбільш відомі у світі. Розглянуто рейтингові оцінки діяльності кредитних спілок. На думку авторів застосування системи рейтингової оцінки фінансового стану та ефективності діяльності кредитних спілок дозволить кредитним спілкам підвищити рівень конкурентоспроможності та рівень довіри населення, що є важливим для їх функціонування.

The article deals with methods of assessing the financial condition and operations of credit institutions. We characterize the system estimates the most famous in the world. Methodological aspects of the implementation of the ratings of credit unions. The authors use rating system evaluating the financial condition and credit unions allow credit unions to raise the level of competitiveness and the level of public trust that is essential for the functioning of credit unions.